

**Неподаткові надходження: їх роль та значення у формуванні
власної дохідної бази місцевих бюджетів**

Наталія Вовна

Здійснено аналіз динаміки та структури неподаткових надходжень загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей за період 2000–2004 рр. Вивчені основні тенденції змін величини і чинники, що їх зумовили. Аргументовані роль та значення неподаткових надходжень у розмірі власних доходів місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві бюджети; неподаткові надходження; джерела формування неподаткових надходжень місцевих бюджетів; державне мито, власні надходження бюджетних установ та організацій, плата за оренду майна цілісних майнових комплексів.

На етапі реформування суспільно-економічних відносин, тенденції розширення завдань органів місцевого самоврядування призводять до зростання потреби у видатках, що вимагає пошуку нових високоефективних стимулюючих форм, методів і механізмів мобілізації надходжень до усіх видів місцевих бюджетів. Відповідно, виконання функцій органами місцевої влади та створення необхідних умов соціально-економічного зростання держави вимагають забезпечення стабільними, реальними та вагомими джерелами формування доходів місцевих бюджетів. Необхідність наповнення місцевих бюджетів визначена потребами суспільства у бюджетних ресурсах з метою фінансування видатків, забезпечення повноцінного виконання власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.

В економічній науці дослідженню проблематики місцевих бюджетів присвячені праці вітчизняних економістів О. Василика, О. Кирпиленко, В. Княвченка.

І. Луніяної, К. Павлюк, О. Романенко, С. Юрія та ін. Серед російських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики функціонування інституту місцевого самоврядування, місцевих бюджетів необхідно відзначити А. Бабич, Л. Дробозіну, Ю. Константинову, Л. Окуневу, Г. Поляка, Л. Павлову, В. Родіонову, Б. Сабанті, В. Сенчагова та Д. Черніка. Проте у більшості наукових праць названих економістів основна увага акцентується на виявленні загальних

напрацювань щодо власної дохідної бази органів місцевого самоврядування та зростання їх частки у величині доходів місцевих бюджетів. Тому вважаємо, що дослідження концептуальних засад формування доходів місцевих бюджетів доцільно проводити і в контексті ґрунтовного аналізу динаміки та структури

неподаткових надходжень із урахуванням специфіки їх акумулювання.

Впродовж проаналізованого періоду, 2000–2004 рр., величина неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей зростає, але обсяги неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області знизились (табл. 1). Питома вага неподаткових надходжень як у структурі доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів, так і в структурі доходів місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів усіх трьох вищевказаних областей є нижчою у 2004 р. порівняно з її рівнем у 2000 р. (табл. 5, 6). Очевидною є тенденція – негативна динаміка неподаткових надходжень, відображена темпами їх приросту, не забезпечила достатнього розвитку власної дохідної бази органів місцевого самоврядування (табл. 1).

Нарощування доходів місцевих бюджетів Тернопільської області у частині неподаткових надходжень вищими темпами на 5,0% і на 15,0%, відповідно, простежується у 2001 та 2004 рр. Збільшення темпів росту впродовж 2002–2003 рр. притаманне величині неподаткових надходжень місцевих бюджетів Хмельницької області, відповідно на 19,0% і 3,0%. Таким чином, характерним було зниження темпів приросту неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей у 2004 р.

Простежимо за динамікою неподаткових надходжень у розрізі видів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей та визначимо

Таблиця 1
Тернопільської та Хмельницької областей
грн.

нд	Спеціальний фонд					
	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р. 2004 р.
10006,3	522,7	20926,6	17563,9	22777,2	26619,9	31568,5
8087,8	-19042,6	32847,2	30975,7	39421,8	78452,5	60436,6
6867,2	-11700,6	22286,5	25982,5	38850,6	46592,0	50187,3

Таблиця 2

Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей
впродовж 2000-2004 рр. (загальний та спеціальний фонди), тис. грн.

	Обласні бюджети					Бюджети міст обласного значення					Районні бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	9805,2	4358,2	9330,4	10313,9	7899,6	9256,0	15190,3	10992,6	13188,5	14497,8	4344,5	4324,1	6255,4	7234,4	6100,9
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	15706,2	8975,3	10466,4	43201,6	2585,7	9168,1	14957,6	15635,5	17289,6	112,9	11659,9	12204,0	12433,3	15497,4	16796,9
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	6371,1	7602,8	11792,6	12946,7	8328,6	18169,2	20687,6	24327,4	25873,2	20484,3	6517,7	4356,2	5904,0	6393,1	6245,6

Продовження табл. 2

	Бюджети міст районного значення					Селищні бюджети					Сільські бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
I	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	1911,3	4364,2	3715,1	3156,4	2211,3	382,1	980,2	875,9	777,2	586,6	1012,7	1290,2	1669,70	1955,7	794,9
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	2756,0	2167,9	2888,3	3100,5	1796,7	1157,0	1730,4	2315,4	2757,9	1171,9	3962,8	5008,30	4847,4	4720,2	2638,2
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	865,4	1668,4	1657,1	1685,8	907,6	625,8	1062,7	1266,0	2726,7	736,3	1387,7	1717,60	1915,7	3833,4	1784,1

організацій у 2,2 разу, тобто на 26041,2 тис. грн. (від 22286,5 тис. грн. у 2000 році до 48327,7 тис. грн. у 2004 р.).

Зазначимо, що удвічі зросла величина неподаткових надходжень у розрізі усіх видів місцевих бюджетів області, і саме у три рази, або на 7296,7 тис. грн., вищою є сума неподаткових платежів районних бюджетів при збільшенні надходжень бюджетних установ і організацій. Проте сума неподаткових доходів загального фонду місцевих бюджетів Хмельницької області значно знизилась за період 2000-2004 рр. Факторами незначної позитивної динаміки були державне мито та платежі за оренду майна цілісних майнових комплексів, обсяги яких у 2004 р. становили, відповідно, 4685,0 та 1293,4 тис. грн. (збільшившись у 3,2 і у 24,5 разу).

Неподаткові надходження спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області збільшилися майже удвічі, та у 2004 р. становили 60436,6 тис. грн., за рахунок зростання обсягів власних надходжень бюджетних установ і організацій – на 27271,3 тис. грн. (у 1,8 разу). Цей факт пояснюється нарощуванням неподаткових надходжень бюджетів міст обласного значення у сумі 10762,0 тис. грн. і на 12936,7 тис. грн. – районних бюджетів (табл. 3). Проте неподаткові надходження загального фонду місцевих бюджетів Вінницької області знизилися

навіть при збільшенні на 85,1 тис. грн. (у 1,3 разу) платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів та державного мита (у 2,2 разу) на 3137,3 тис. грн.

Обсяги неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Тернопільської області зросли в 1,5 разу та становлять 10641,9 тис. грн., оскільки відбулось нарощування власних надходжень бюджетних установ і організацій у сумі 10463,4 тис. грн. (у 1,5 разу). Відповідно, цей факт сприяв збільшенню у 3,5 разу, або на 258,2 тис. грн., неподаткових надходжень селищних бюджетів та у два і більше разів – неподаткових надходжень бюджетів міст районного значення, районних та сільських бюджетів Тернопільської області (табл. 3).

Величина неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів Тернопільської області знизилась, проте обсяги основних джерел зросли. Так, утричі, або на 2640,4 тис. грн., збільшилися надходження державного мита і на 4323,1 тис. грн. (у 62 рази) – платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів. Проте зазначимо, що спостерігалось нарощування неподаткових надходжень загального фонду лише у величині доходів міського бюджету м. Тернополя у сумі 2337,1 тис. грн. (у 2,1 разу) (табл. 4).

Простеживши за динамікою та темпами росту неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей впродовж 2000-2004 рр., відзначимо, що вищеописані зміни величин не посприяли вагомим позитивним структурним змінам, оскільки питома вага неподаткових надходжень у власній дохідній базі та у структурі доходів місцевих бюджетів із урахуванням офіційних трансфертів у 2004 р. є нижчою, ніж у 2000 р. (табл. 5–7).

Так, у структурі доходів місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів частка неподаткових надходжень знизилась на 7,0%–8,0%. Зокрема, питома вага неподаткових надходжень у місцевих бюджетах Хмельницької та Вінницької областей у 2004 р. – 9,0%, а у місцевих бюджетах Тернопільської області – 12,6% (табл. 5, 7). Аналогічна ситуація простежується при аналізі структури доходів місцевих бюджетів із урахуванням офіційних трансфертів, оскільки частка

Таблиця 3

Динаміка неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр., тис. грн.

	Обласні бюджети						Бюджети міст обласного значення						Районні бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.		2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.		2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	2	3	4	5	6		7	8	9	10	11		12	13	14	15	16
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	9418,2	4111,5	9186,4	10040,2	11454,1		7096,8	8825,5	6056,9	7543,4	10001,5		3458,1	3115,2	5551,3	6876,5	7881,0
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	12791,2	7332,4	9023,2	42742,8	15795,2		5729,2	8576,9	12440,4	14067,4	199,6		9437,1	9240,0	11859,2	15041,8	22373,8
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	5821,4	6973,9	11671,8	12787,5	13601,6		11201,5	14229,6	19831,1	21537,7	21874,1		3691,1	2549,0	5454,5	6336,9	10987,8

Продовження табл. 3

	Бюджети міст районного значення					Селищні бюджети					Сільські бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
I	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	432,5	791,0	712,7	766,0	890,4	103,5	214,6	423,0	354,3	361,7	417,5	506,1	846,8	1039,4	979,7
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	1450,4	1067,9	1466,6	1712,2	1629,4	670,2	966,9	1212,9	1687,6	1084,9	2769,1	3791,6	3419,4	3227,6	3062,0
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	285,5	494,1	570,5	776,2	675,8	205,5	386,9	413,5	1948,9	400,2	1081,5	1349,0	909,1	3204,6	2647,7

Таблиця 4

Динаміка неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр., тис. грн.

	Обласні бюджети					Бюджети міст обласного значення					Районні бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	387,0	246,7	144,0	273,7	-3554,5	2159,2	6364,8	4935,7	5645,1	4496,3	886,4	1208,9	704,1	357,9	-1780,1
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	2915,0	1642,9	1443,2	458,8	-13209,5	3438,9	6380,7	3195,1	3222,2	-86,7	2222,8	2964,0	574,1	455,6	-5576,9
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	549,7	628,9	120,8	159,2	-5273,0	6967,7	6458,0	4496,3	4335,5	-1389,8	2826,6	1807,2	449,5	56,2	-4742,2

Продовження табл. 4

	Бюджети міст районного значення					Селищні бюджети					Сільські бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Тернопільської обл.	1478,8	3573,2	3002,4	2390,4	1320,9	278,6	765,6	452,9	422,9	224,9	595,2	784,1	822,9	916,3	-184,8
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Вінницької обл.	1305,6	1100,0	1421,7	1388,3	167,3	486,8	763,5	1102,5	1070,3	87,0	1193,7	1216,7	1428,0	1492,6	-423,8
Неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької обл.	579,9	1174,3	1086,6	909,6	231,8	420,3	675,8	852,5	777,8	336,1	306,2	368,6	1006,6	628,8	-863,6

Таблиця 5

Неподаткові надходження у структурі доходів місцевих бюджетів без урахування офіційних трансфертів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр., %

	Всього (усі види місцевих бюджетів)				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Тернопільської обл.	20,0	18,9	15,5	14,2	12,6
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Хмельницької обл.	16,5	14,6	14,5	13,6	9,4
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Вінницької обл.	16,8	14,0	12,5	17,3	9,0

Таблиця 6

Неподаткові надходження у структурі доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр., %

	Всього (усі види місцевих бюджетів)				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Тернопільської обл.	5,4	4,3	6,3	5,4	4,3
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Хмельницької обл.	4,8	5,1	7,1	6,2	3,7
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Вінницької обл.	4,8	4,9	6,0	8,0	3,4

на 1,4%, тобто до рівня 3,4%, та у місцевих бюджетах Тернопільської області – до 4,3% (у 2000 р. – 5,4%) (табл. 6).

З огляду на проведені дослідження динаміки неподаткових надходжень місцевих бюджетів на прикладі вплив місцевих бюджетів Вінницької, Терно-

пільської та Хмельницької областей відмітимо, що, внаслідок наповнення їх

Таблиця 7

Неподаткові надходження у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів
Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років, %

	Обласні бюджети					Бюджети міст обласного значення					Районні бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Тернопільської обл.	23,2	15,8	18,4	17,1	13,5	18,3	23,9	13,1	12,8	14,3	26,3	10,9	17,5	16,2	13,9
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Хмельницької обл.	21,3	14,5	15,7	14,6	9,35	15,5	16,9	14,2	12,4	9,2	18,3	9,0	15,9	14,8	13,9
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Вінницької обл.	41,7	17,8	11,3	30,5	2,5	8,1	11,1	9,7	8,8	8,4	20,3	16,3	19,9	19,9	21,6

Продовження табл. 7

	Бюджети міст районного значення					Селищні бюджети					Сільські бюджети				
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Тернопільської обл.	16,9	34,7	16,4	12,8	9,1	10,2	24,3	14,6	10,0	7,5	11,0	9,0	12,4	11,1	4,3
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Хмельницької обл.	11,7	20,7	12,4	10,3	5,0	12,8	16,9	14,9	23,7	7,5	12,9	10,1	9,7	15,6	6,9
Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів Вінницької обл.	12,9	13,8	14,3	12,5	7,1	13,5	15,6	16,6	15,5	7,2	15,0	14,4	12,6	11,0	6,2

відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, є незначними та не вирізняються рівномірністю і стабільністю своїх надходжень до відповідних видів місцевих бюджетів України.

Звернімо увагу на таку складову бюджету розвитку місцевих бюджетів, як дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади. Зауважимо, що впродовж 2000-2004 рр. їх обсяги є досить мізерними у величині місцевих бюджетів, оскільки місцеві органи влади володіють акціями комунальних підприємств, що у більшості є збитковими. Тому й частка даного джерела доходів не займає вагомого місця у структурі власної дохідної бази місцевих бюджетів вищезазначених областей.

Відповідно, очевидно є наступна динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів: фактично, нарощування їх обсягів відбулось у частині спеціального фонду. Тобто неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької області у частині спеціального фонду зросли на 56,0%, місцевих бюджетів Тернопільської області – на 34,0%, а неподаткові надходження спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області збільшились на 46,0%. Доречно зазначити, що за економічною природою неподаткові надходження не вирізняються стабільністю, рівномірністю та прогнозованістю своїх доходів. З огляду на вищеописане, їх можна лише планувати виходячи із фактичних обсягів за минулі роки, але не прогнозувати, оскільки лише такі основні джерела формування неподаткових надходжень місцевих бюджетів, як державне мито та власні надходження бюджетних установ і організацій, відповідно до специфіки їх мобілізації, не можуть забезпечити достатнього розвитку величини власної дохідної бази органів місцевої влади відповідних адміністративно-територіальних одиниць держави.

На основі проведеного практичного аналізу процесів формування доходів місцевих бюджетів у частині неподаткових надходжень впродовж 2000-2004 рр. ми дійшли висновку, що тенденції розвитку процесів приватизації об'єктів комунальної власності впливатимуть на обсяги надходжень платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів та, відповідно, призводитимуть до зниження неподаткових надходжень саме бюджетів місцевого самоврядування.

Тому для ефективного управління комунальною власністю рекомендоване здійснення комплексу заходів, що поєднуютимуть забезпечення зрозумілої оцінки вартості майна, прозорої процедури продажу або передачі в оренду майна комунальної власності, постійного обліку та контролю за використанням об'єктів комунальної власності, формування порівнянної інформації про результати роботи комунальних підприємств, поголжені лії із суб'єктами підприємницької діяльності.

що беруть участь у процесі використання об'єктів відповідної території.